

**KULTURNO-ISTORIJSKO NASLIJEĐE PLANINE OZREN - PRILOZI ZA IZRADU
STUDIJE O PROGLAŠENJU OZRENA ZAŠTIĆENIM PODRUČJEM PRIRODE**

Autor: Zoran Poljašević

Boljanić, februar 2025.

Sadržaj

1. UVOD	4
2. METODOLOGIJA	6
3. KULTURNO-ISTORIJSKO MATERIJALNO NASLIJEĐE	7
2.1 ARHEOLOŠKA NALAZIŠTA.....	7
2.1.1 PRAISTORIJSKA NALAZIŠTA.....	7
2.1.2 NALAZIŠTA IZ RIMSKOG DOBA.....	11
2.1.3 NALAZIŠTA IZ DOBA SREDNJEG VIJEKA.....	11
2.2 STARA GROBLJA I CRKVIŠTA.....	22
2.2.1 Groblje u Vasiljevcima i Stuparima	23
2.2.2 Groblje „Barice“ u Krtovi	24
2.2.3 Crkvine u Petrovu	25
2.2.4 „Crkvino Brdo“ u Kakmužu	26
2.2.5 Crkvište u Karanovcu	26
2.2.6 Groblje „Crkvina“ u Boljaniću	27
2.2.7 Groblje na Visu u Bakotiću.....	29
2.3 MANASTIR, STARE CRKVE I ŠKOLE	30
2.3.1 Manastir Ozren	30
2.3.2 Todorovića crkva.....	31
2.3.3 Crkva u Boljaniću	32
2.3.4 Stare škole u Porječini i Boljaniću	32
4. KULTURNO-ISTORIJSKO NEMATERIJALNO NASLIJEĐE.....	35
3.1 STANOVNIŠTVO OZRENA	35
3.2 BRANJE TRAVE IVE NA OZRENU	37
5. ZAKLJUČAK.....	40
6. LITERATURA.....	41

U skladu sa Zakonom o autorskom i srodnim pravima Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", broj 63/10), strogo je zabranjeno kopiranje, reproduciranje ili upotreba sadržaja ovog izvještaja ili njegovih dijelova u komercijalne ili druge svrhe bez prethodnog pismenog ili elektroničkog odobrenja autora ili Mreže za zaštitu prirode u BiH. Svako neovlašteno korištenje predstavlja povredu autorskih prava i podliježe zakonskim sankcijama.

Slika 1 – Karta Ozrena	4
Slika 2 - Nalazi iz ostave Krčmarica, G. Paklenica.....	7
Slika 3 - Grobnica Varoš, Lipac	8
Slika 4 - Tačna lokacija ostave u Boljaniću	9
Slika 5 - Neki od predmeta iz ostave u Boljaniću	10
Slika 6 - Lokacija praistorijskog naselja Lug, Kakmuž.....	11
Slika 7 - Nekropola na Okolištima označena simbolom krsta na karti iz perioda 1869.-1887.....	12
Slika 8- Nekropola na Okolištima, G. Paklenica	12
Slika 9 - Stećci na lokalitetu Stojanovići, Striježevica.....	14
Slika 10 - Nekropola na Stojanovićima, Striježevica, obilježena na austrougarskoj karti	14
Slika 11 - Stećak na lokalitetu Molitvište, Sočkovac	15
Slika 12 - Nekropola Molitvište, Sočkovac na austrougarskoj karti	16
Slika 13 - Moguća pozicija nekropole Sjenokos, Kakmuž.....	16
Slika 14 - Stećci u okolini Gračanice.....	17
Slika 15 - Stećak na groblju Barice, Krtova.....	18
Slika 16 - Pravoslavna groblja Crkvina i Spasovište i jugozapadno Džinov Kamen	19
Slika 17 – Lokacija nekropole Mramor, G. Brijesnica.....	19
Slika 18 – Stećci na Potsjelovu.....	20
Slika 19 – Lokacija nekropole na Potsjelovu	21
Slika 20 - Tri od najmanje 50 starih drvenih nadgrobnih spomenika na groblju pored pravoslavnog manastira Vozučica kod Vozuće	23
Slika 21 - Vasiljevačko i stuparsko groblje i lijevo, naviše, praistorijsko naselje i srednovijekovna utvrđenje "Gradina"; 2.1.1.9	24
Slika 22 - Groblje Barice u Krtovi	24
Slika 23 - Lokacija kule Abaz-bega u Krtovi.....	25
Slika 24 - Crkvino Brdo između Kakmuža i Sočkovca	26
Slika 25- Nadgrobnni spomenik na Crkvini Janku Teši, rodonačelniku Jankovića u Boljaniću, 1841.	27
Slika 26 – Epitaf na spomeniku je iščitao Goran Komar, srpski ljekar, istoičar i publicista iz Herceg Novog	28
Slika 27 – Nadgrobnni spomenik Popu Sofroniji na boljaničkom groblju Crkvina	28
Slika 28 - Arheološka karta područja Spreče	29
Slika 29 - Postavljanje krsta na Spasovištu.....	29
Slika 30 - Spomenici na katoličkom groblju na Visu, Bakotić.....	30
Slika 31 - Manastir Svetog Nikole na Ozrenu.....	31
Slika 32 - Todorovića crkva u D. Rakovcu	32
Slika 33 - Crkva u Boljaniću.....	32
Slika 34 - Škola i drvena kapela na mjestu današnje crkve u Boljaniću	33
Slika 35 - Osnovna škola u Porječini, puštena u rad 1894. godine	34
Slika 36 - Osnovna škola u Boljaniću, sagrađena 1895. godine	34
Slika 37 - Kuća u vlasništvu Obrada Neškovića, procjenjuje se da je stara više od 250 godina, Konopljišta	36
Slika 38 - Ozrenska narodna nošnja.....	36
Slika 39 - Branje trave ive na Ozrenu	37
Slika 40 – Manifestacija - Branje trave ive na Ozrenu.....	38

Nikole u ljetopisima manastira pod upravom Pečke patrijaršije.^{2,3} Turski popisi iz 1604.⁴ i 1850. godine, kao i austrougarski popisi nam daju vjersku i etničku strukturu kao i brojnost stanovništva ovog kraja. Kratak opis ozrenskog kraja u pogledu stanovništva, vjerskih objekata i privrede daće Fra Ivan Jukić u svom djelu „Zemljopis i poviestnica bosne“⁵, koje objavljuje pod pseudonimom Slavoljub Bošnjak. Jedini etnološki rad o ozrenskom stanovništvu publikovaće 1952. godine etnolog Milenko Filipović¹.

Arheologiju Bosne i Hercegovine u doba austrougarske uprave i Kraljevine Jugoslavije proučavaće arheolog i historičar Ćiro Truhelka, prvi kustos i kasniji direktor Zemaljskog muzeja u Sarajevu. O ostacima crkava, grobljima i stećcima na Ozrenu, među prvima će pisati pravoslavni sveštenik iz Boljanića, Mitar Popović u tekstu pod nazivom „Nekoliko starina u gračaničkom kotaru“. Rad je publikovan 1895. u pravoslavnom kulturno-religijskom časopisu „Bosansko-hercegovački istočnik“⁶ koji je izlazio u Sarajevu. Arheologiju Ozrena u SFRJ će proučavati arheolozi Radmila Jovanović, Milića Kosorić, kao i Branko Belić iz muzeja u Doboju. Posebno stećke u BiH, pa i na Ozrenu proučavaće historičar Šefik Bešliagić⁷. Nakon raspada Jugoslavije, arheološka ispitivanja vršio je arheolog prof. dr Đorđe Janković koji u djelu „Srpske gromile“⁸ navodi selo Rakovac na Ozrenu kao nalazište posebnih humki - gromila, koje su karakteristične za srpsko južnoslovensko pleme prije primanja hrišćanstva. Najnovija istraživanja vezana za Ozren djelo su arheologa Aleksandra Jašarevića zaposlenog u Regionalnom muzeju u Doboju.

Imajući u vidu činjenicu da obuhvat budućeg zaštićenog područja prirode na Ozrenu još nije definisan u ovom radu je predstavljen kratak pregled kulturno-istorijskog naslijeđa čitavog područja.

Pored registrovanih arheoloških nalazišta, starih grobalja, crkava i manastira koji predstavljaju materijalno kulturno-istorijsko naslijeđe, u radu će biti predstavljeni i elementi nematerijalnog kulturno-istorijskog naslijeđa ovog kraja.

² Filipović M.-Mazalić M., Manastir Ozren, Spomenik SAN, CI, Beograd 1951.

³ Kašić D., Manastir Sv. Nikole – Ozren, Eparhijski upravni odbor u Tuzli, Beograd, 1982.

⁴ Handžić A., Opširni popis bosanskog sandžaka iz 1604. godine, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2000.

⁵ Bošnjak S., Zemljopis i poviestnica Bosne, Zagreb, 1851.

⁶ Popović M., Nekoliko starina u gračaničkom kotaru, Bosansko-hercegovački istočnik, Sarajevo 1895.

⁷ Bešliagić Š., Stećci – kultura i umjetnost, IRO "Veselin Masleša", Sarajevo, 1982.

⁸ Janković Đ., Srpske gromile; Sveslovenski savez i NIP „Književna reč“, Beograd, 1998.

2. METODOLOGIJA

Korišćena metodologija za istraživanje kulturno – istorijskog naslijeđa planine Ozren zasniva se na proučavanju navedenih izvora, kao i na terenskim obilascima samih lokacija, radi prikupljanja fotografija i dodatnih smijernica kroz neposredan razgovor sa relevantnim licima.

Izvori koje čini odabrana literatura i internet sajtovi su priloženi u posljednjem poglavlju.

Što se tiče terenskih obilazaka, tokom 2023. i 2024. godine, posjetio sam sljedeće lokacije: crkva, stara škola i lokalitet „Lipici“ u Boljaniću, lokalitet „Stojanovići“ u Striježevici, lokalitet „Okolišta“ i „Krčmarica“ u Gornjoj Paklenici, lokalitet „Molitvište“ u Sočkovcu, manastir Ozren u naselju Kaluđerica, opština Petrovo, manastir Vozućica, kao i groblje pored manastira kod mjesta Vozuća, JU Regionalni muzej u Doboju.

3. KULTURNO-ISTORIJSKO MATERIJALNO NASLIJEĐE

Pod kulturno-istorijskim materijalnim naslijeđem navedena su: arheološka nalazišta i to: praistorijska, iz rimskog doba i srednjovijekovna, zatim, stara groblja, crkvišta, manastir Svetog Nikole, kao i najstarije crkve i škole.

2.1 ARHEOLOŠKA NALAZIŠTA

2.1.1 PRAISTORIJSKA NALAZIŠTA

2.1.1.1 KRČMARICA, Gornja Paklenica, Doboj

Praistorijsko naselje. Naselje je smješteno na lokalitetu Krčmarica, u krugu turističkog kompleksa Baza „ParaGhost-Staro Nasleđe” u Gornjoj Paklenici.

Prema prvim procjenama doktora arheologije Edina Bujaka, starost naselja lociranog na vrhu Krčmarica je oko 3.000 godina, iz perioda bronzanog doba. O tome svjedoče brojni ostaci keramičkih posuda tipičnih za taj period ali i dijelovi ognjišta i samih nastambi.⁹

Slika 2 - Nalazi iz ostave Krčmarica, G. Paklenica

2.1.1.2 PARAĐENCI (Šahin Kamen), Donja Paklenica, Doboj

Praistorijski pojedinačni nalaz. Bronzana sjekira sa krilcima. Bronzano doba.¹⁰

2.1.1.3 NJIVERAK, Trbuk, Doboj

⁹[Praistorijsko naselje na Ozrenu staro 3.000 godina | BiH | Al Jazeera](#)

¹⁰ Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, tom II. Sarajevo: Zemaljski muzej, 1988.

Praistorijsko naselje. Smješteno na uzvišenoj riječnoj terasi na obali rijeke Bosne. Površinski nalazi: kreneni odbici i sitni fragmenti keramike. Neolit.¹⁰

2.1.1.4 KRČEVINA, Ševarlije, Doboj

Paleolitska stanica, ispod vrha brda Hardovac nalaze se na površini zemlje kreneni odbici i nukleji paleolitskog habitusa, ali bliže neodređene kulturne pripadnosti.¹⁰

2.1.1.5 VINOGRADINE, Ševarlije, Doboj

Praistorijska gradina. Naselje je postavljeno na uzvišenju koje dominira nad dolinom Bosne. Kulturni sloj je debeo do 1 m, a u jednoj većoj jami ide i do dubine od 1,55 m. Ustanovljene su dvije kulturne faze. Starija i znatno bitnija za ovaj lokalitet pripada kraju vinčansko-tordoške faze vinčanske kulture i uključuje se potpuno u njenu sjevernobosansku varijantu. U jami su evidentirani ostaci čiste badenske kulture.¹⁰

2.1.1.6 VAROŠ, Lipac, Doboj

Praistorijska grobnica iz perioda kasnog bronzanog doba (9.-8. v.p.n.e.). Prilikom izgradnje stambenog objekta porodice Zorčić u proljeće 1974. godine vlasnici su prikupili znatnu količinu arheološkog materijala, te o tome obavijestili Muzej u Doboju i tadašnjeg kustosa Predraga Vučkovića. Prema broju i stanju u kojem su pronađeni, sve je ukazivalo na to da se radi o grobnom inventaru. Ovo je dodatno potkrijepljeno dokazima da su predmeti, prema navodima nalazača, pronađeni ispod kamenih ploča sa ostacima kostiju. Vrijedna kolekcija nalaza ostavljena je u depou Arheološkog odjeljenja Muzeja u Doboju sljedećih skoro pola stoljeća.¹¹

Mikropozicija gdje su evidentirani arheološki nalazi ima poseban naziv Varoš i riječ je o uzdignutoj kosi pravca istok – zapad sa jednom širom zaravni. Danas je taj prostor znatno urbanizovan, a okoliš narušen radom kamenoloma i gradske deponije.¹¹¹¹

Predmeti u grobu mogu se podijeliti u dvije skupine: predmeti povezani s jelom i pićem i predmeti povezani s ličnim izgledom, odnosno dijelovi pogrebnog ruha.¹¹

Slika 3 - Grobnica Varoš, Lipac¹¹

¹¹ Jašarević A., Lipac – nalazi iz grobova finalnog bronzanog doba sjeverne Bosne, Godisnjak.CBI.ANUBiH.51-164, Sarajevo, 2023.

2.1.1.7 BOLJANIĆ, Boljanić, Doboј

Praistorijska ostava. Ostava je nađena jula mjeseca 1957. godine u selu Boljanić, opština Gračanica, srez Tuzla.

Slika 4 - Tačna lokacija ostave u Boljaniću

Mjesto leži u zaseoku Potoci kod šume Lipici, ukraj puta kroz Suljagin potok. Praveći jarak za odvođenje vode, ostavu je pronašao Dragić Pero.¹²

Boljanićka ostava predstavlja nalaz od 104 bronzana objekta, i to: bodeža, mačeva, keltova, srpova, kovačkih alatki, narukvica i sl. kao i jedne keramičke perle. Ostava pripada starijoj fazi kasnog bronzanog doba (Ha A-I, 12. v. st. e).¹⁰

Ostava iz Boljanića sastoji se od predmeta inventarisanih u Z. m. u Tuzli od broja 396-500.¹²

U blizini nalazišta naknadno je bilo još nezvaničnih nalaza.

¹² Jovanović R. Dve preistoriske ostave iz severoistočne Bosne. Članci i građa za istoriju istočne Bosne, Broj 2., Tuzla: Zavičajni muzej u Tuzli, 1958.

Slika 5 - Neki od predmeta iz ostave u Boljaniću

2.1.1.8 LUG, Kakmuž, Petrovo

Praistorijsko naselje. Probna istraživanja vršila M. Kosorić, 1975. **Error! Bookmark not defined.** Lokalitet se nalazi u ravnici, u podnožju brda zvanog Veliki breg. Jugozapadno, na udaljenosti od oko 1 kilometar, teče reka Spreča.¹³ Lokalitet leži na prostoru između željezničke pruge Tuzla - Doboj i puta koji iz Sočkovca vodi za Karanovac. Kulturni sloj, oštećen poljoprivrednim radovima, debljine je oko 0,30 m. Sadrži malobrojne primjerke keramike ranog bronzanog doba.¹⁰

¹³ Kosorić M., Praistorijska naselja na području Spreče, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Tuzla 1980.

Slika 6 - Lokacija praistorijskog naselja Lug, Kakmuž

2.1.1.9 GRADINA, Stupari, Lukavac

Praistorijska gradina i srednjovjekovno utvrđenje. Istraživanja vršila M. Kosorić, 1975. Lokalitet je smješten na visokom brdu, oko 1 km sjeverno od puta Stupari - Vasiljevci. Praistorijska naselja pripadaju neolitu i kasnom bronzanom dobu. Na platou brda nalaze se ostaci zida rađenog od kamena i maltera. Pored zida i na padini nađeni su malobrojni primjerci srednjovjekovne keramike.¹⁰

2.1.1.10 ZDJELE, Karačić, Zavidovići

Praistorijski tumulus i srednjovjekovna nekropola. U blizini tumulusa sačuvano 27 stećaka u obliku ploča i sanduka, orijentisanih Z - I i S - J. Bronzano ili željezno doba i kasni srednji vijek.¹⁰

2.1.1.11 GRADAC, Straište, Maglaj

Praistorijska gradina. Smještena na istaknutom masivu planine Ozren, s dominantnim položajem nad dolinom rijeke Bosne. Prilaz prostranom platou je sa jugozapada. Površinski nalazi: fragmenti keramike. Kasno, bronzano ili željezno doba.¹⁰

2.1.2 NALAZIŠTA IZ RIMSKOG DOBA

2.1.2.1 ŠAHIN KAMEN, Donja Paklenica, Doboj

Rimski novac. Slučajni nalaz novčića iz vremena cara Valensa ili Valentinijana Prvog. Kasnoantički period, 4. st.¹⁰

2.1.3 NALAZIŠTA IZ DOBA SREDNJEG VIJEKA

2.1.3.1 BJELOBOR, Gornja Paklenica, Doboj

Srednjovjekovna nekropola. Sačuvano 11 stećaka u obliku sanduka. Kasni srednji vijek.¹⁰

2.1.3.2 OKOLIŠTA, Gornja Paklenica, Doboј

Srednjovjekovna nekropola. Sačuvano 12 stećaka sljemenika i u obliku sanduka.

Slika 7 - Nekropola na Okolištima označena simbolom krsta na karti iz perioda 1869.-1887¹⁴.

Nekropola se nalazi na livadskom proplanku sa lijeve strane puta ka Okolištima iz pravca Doboja, nekih 250 metara prije restorana „Kod Babinog“. Lokacija je obilježena i na austrougarskoj karti (Habsburg Empire (1869-1887) – Third Military Survey (1:25000)).¹⁴ Stećci su dosta utonuli u podlogu i obrasli rastinjem. Prema izgledu mogu se svrstati u kasni srednji vijek.

Slika 8- Nekropola na Okolištima, G. Paklenica

¹⁴ [Arcanum Maps - The Historical Map Portal](https://arcanum.com/maps/), Habsburg Empire (1869-1887) – Third Military Survey (1:25000)

2.1.3.3 RAVAN (*Đukin krst*), *Gornja Paklenica, Doboj*

Srednjovjekovna nekropola. Sačuvano 19 stećaka u obliku ploča, sanduka i sarkofaga; oštećeni. Kasni srednji vijek.¹⁰

2.1.3.4 DONJA PAKLENICA 1, *Donja Paklenica, Doboj*

Srednjovjekovna nekropola. Sačuvano 6 stećaka u obliku ploča, sanduka i sarkofaga, orijentisanih S - J. Kasni srednji vijek.¹⁰

2.1.3.5 DONJA PAKLENICA 2, *Donja Paklenica, Doboj*

Srednjovjekovna nekropola. Sačuvano 6 stećaka u obliku sanduka, orijentisanih Z - I. Kasni srednji vijek.¹⁰

2.1.3.6 KAMENJE, *Donja Paklenica, Doboj*

Srednjovjekovna nekropola. Na blago povišenoj staroj terasi, uz desnu obalu Bosne, sačuvano 8 stećaka u obliku sarkofaga; djelimično oštećeni. Kasni srednji vijek.¹⁰

2.1.3.7 TODORVIĆA BRIJEG, *Donja Paklenica, Doboj*

Srednjovjekovna nekropola. Sačuvano 5 stećaka u obliku sanduka, orijentisanih Z - I; ostali uništeni. Kasni srednji vijek.¹⁰

2.1.3.8 KAMENJE, *Osojnica, Doboj*

Srednjovjekovna nekropola. Na omanjem brežuljku sačuvana 2 stećka u obliku sanduka; ostali uništeni. Kasni srednji vijek.¹⁰

2.1.3.9 OSOJNICA, *Osojnica, Doboj*

Srednjovjekovno groblje. Sačuvana 4 stećka u obliku sanduka, orijentisana Z - I. Kasni srednji vijek.¹⁰

2.1.3.10 GRADIĆ, *Trbuk, Doboj*

Ruševina srednjovjekovnog grada. Na kupastom brežuljku, iznad desne obale Bosne, sačuvani ostaci trapezoidne kule (cca 5X6 m) i bedema kružnog oblika sa jarkom na sjevernoj strani, na kojoj je bio ulaz.¹⁰

2.1.3.11 STOJANOVIĆI, *Striježevica, Doboj*

Srednjovjekovna nekropola. Lokacija stećka je na raskršću Stojanovići u Striježevici, neposredno kod odvajanja za izletišta Preslica. Sačuvana su dva stećka, jedan u obliku ploče ili stuba i drugi u obliku sanduka.

Slika 9 - Stećci na lokalitetu Stojanovići, Striježevica

Na pomenutoj austrougarskoj karti lokacija je obilježena crvenim simbolima spomenika i groba, što ukazuje na moguće postojanje stare crkve ili nekog drugog objekta pored nekropole stećaka. Prema izgledu stećka, oni se mogu datirati u kasni srednji vijek.

Slika 10 - Nekropola na Stojanovićima, Striježevica, obilježena na austrougarskoj karti¹⁴

2.1.3.12 MRAMOR NA KUŽNOM GROBLJU, Potočani, Doboj

Srednjovjekovna nekropola. Na povišenom položaju desne obale rijeke Bosne nalaze se ostaci nekropole, a čine ih rijetki fragmenti obrađenog kamena od razbijenih spomenika. Nalazište je

uništeno gradnjom željezničkog kolosijeka i drumu. Jedan spomenik oblika sljemenjaka, izmješten je još 20—25 m niže od trase drumu, gdje se i danas nalazi, a mještani ga zovu Mramor.¹⁰

2.1.3.13 *KATUNIŠTE (Svatovsko greblje), Pridjel, Doboj*

Srednjovjekovna nekropola. Na prostoru željezničke pruge postojala je skupina sa više od 10 spomenika u obliku sanduka, ali je gradnjom željezničke pruge i stanice, 1947. godine, nalazište uništeno.¹⁰

2.1.3.14 *DŽINOVSKO GREBLJE, Tekućica, Doboj*

Srednjovjekovna nekropola. Na uzvišenju iznad potoka bilo je donedavno 8 spomenika u obliku amorfno kamenja. Nekropola je u međuvremenu uništena. Kasni srednji vijek.¹⁰

2.1.3.15 *MOLITVIŠTE, Sočkovac, Petrovo*

Srednjovjekovna nekropola. Lokacija stećka je u neposrednoj blizini lokaliteta Molitvište, odnosno pravoslavne crkve u Sočkovcu, stećak se nalazi na brijegu nekih 150 metara iznad crkve.

Slika 11 - Stećak na lokalitetu Molitvište, Sočkovac

Na lokaciji se nalazi jedan stećak, sljemenjak sa postoljem. Stećak je prevrnut, vjerovatno u potrazi za blagom, pošto se nalazi na ivici šume, poprilično je zarastao u šibljje.

I ova nekropola je obilježena na staroj austrougarskoj karti¹⁴. Prema izgledu stećka, on se može datirati u kasni srednji vijek.

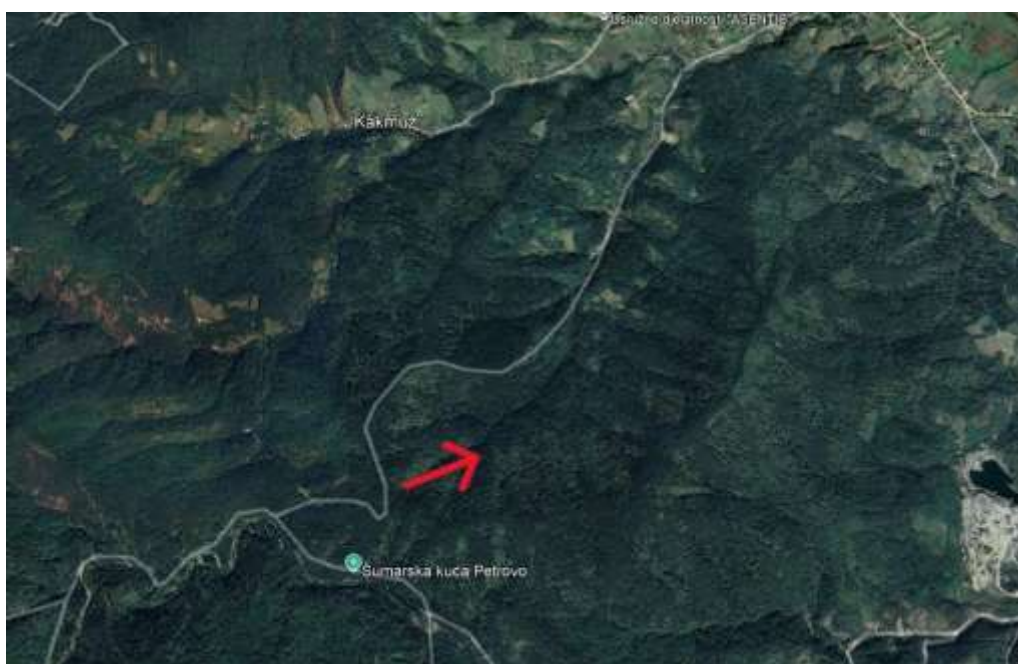
Slika 12 - Nekropola Molitvište, Sočkovac na austrougarskoj karti¹⁴

2.1.3.16 BILJEG, Kakmuž, Petrovo

Srednjovjekovna nekropola. U pitanju je jedan stećak, koji je najvjerojatnije usljed urbanizacije uništen. Nalazio se u njivi koja se po stećku zvala Biljeg – Biljezi, u blizini željezničke stanice u Kakmužu.²

2.1.3.17 SJENOKOS, Kakmuž, Petrovo

Srednjovjekovna nekropola od tri amorfnog stećka. Nekropola se nalazila ili se još nalazi najvjerojatnije u jugoistočnom dijelu Kakmuža, na brdu Sjenokos, na granici sa Petrovom. I o ovoj nekropoli pišu Filipović i Mazalić: „Na njivi Sjenokosu su tri vrlo rđavo tesana stećka. Sada su prevrnuti: pod njima je traženo blago.“²

Slika 13 - Moguća pozicija nekropole Sjenokos, Kakmuž

Edin Šahović u radu „Stećci u okolini Gračanice“¹⁵ predstavio je mapu sa lokalitetima nekropola stećaka na kojoj se jasno vide tri nekropole na području Sočkovca i Kakmuža. Najvjerovatnije je da se radi o tri opisane nekropole, ali je moguće i da se radi o nekim drugim lokalitetima.

Slika 14 - Stećci u okolini Gračanice¹⁵

2.1.3.18 BARICE, Krtova, Lukavac

Srednjovjekovno groblje. Lokacija stećka je na pravoslavnom groblju Barice u Krtovi. U svom radu „Manastir Ozren“ Milenko S. Filipović i Đoko Mazalić, zabilježili su jedan stećak u naselju Krtova, a u radu se navodi sljedeće: „Na seoskom groblju dugačak kamen bez ikakva znaka.“¹²

Stećak je u obliku sanduka, ali je oštećen i utonuo je zemlju. Dimenzije stećka: dužina 170 cm, širina 40 cm, visina 40 cm.¹⁶

Prema izgledu stećka, on se može datirati u kasni srednji vijek.

¹⁵ Edin Šahović, Stećci u okolini Gračanice, Gračanički glasnik, 12/VI, Gračanica, 2001.

¹⁶ Šutić M., Srednjovjekovni spomenici na prostoru donjeg toka rijeke Spreče, Sarajevo, 2022

Slika 15 - Stećak na groblju Barice, Krtova¹⁶

2.1.3.19 DŽINOV KAMEN, Vasiljevci, Lukavac

Srednjovjekovna nekropola. Nekropola se nalazi blizu vasiljevačkog i stuparskog groblja, odnosno praistorijskog naselja „Gradina“. O ovoj nekropoli Filipović i Mazalić pišu sljedeće: „Na kosi južno (desno) od Lukavca, a prema Gradini i Crkvini, kraj kolskog puta Maglaj – Puračić, su dva stećka. Po kazivanju očevidaca, na njima nema natpisa ni ukrasa i jedan je na sleme a drugi je ravan. Te stećke zovu Džinov Kamen. Verujući da su tu bili džinovi i da su oni doneli kamen.“²

U radu Ozrenjaci ili Maglajci, Filipović navodi sljedeće: „Mrtvaca nose na nosilima tri čoveka: jedan ide ispred, a dva idu pozadi. Nosači se često menjaju u putu. U putu se zastaje radi odmora. Od daljine groblja zavisi koliko će puta zastajati. Obično zastaju dvaput u putu, a treći put na samom groblju. Gdegod zastanu nožem useku krst na nekom drvetu ili kamenu. U Vasiljevcima spuštaju mrtvaca na stećak Džinov Kamen i na njemu zaparaju krst.“¹

Majda Šutić u svom radu iz 2022. godine¹⁶ piše da nije uspjela da pronađe ovu nekropolu.

Ovaj lokalitet je takođe označen i u austrougarskoj¹⁴. Nekropola je obilježena simbolom crveno obojenog krsta, kao i nekropola na Stojanovićima u Striježevici, što bi moglo označavati upravo povezanost sa vjerskim obredima.

Slika 16 - Pravoslavna groblja Crkvina i Spasovište i jugozapadno Džinov Kamen¹⁴

2.1.3.20 MRAMOR, Gornja Brijesnica, Lukavac

Srednjovjekovna nekropola. Sačuvano oko 15 stećaka u obliku sanduka i stele. Kasni srednji vijek.¹⁰

Slika 17 – Lokacija nekropole Mramor, G. Brijesnica

O nalazištu u svom magistarskom radu iz 2022. godine¹⁶ Majda Šutić navodi da je na lokaciji preostalo svega nekoliko stećaka, te da je razlog premještanja bila izgradnja puta na lokalitetu Mramor. Dalje navodi da su nekoliko stećaka lovci, na svoju inicijativu, premjestili kod lovačke kuće u Perovićima.

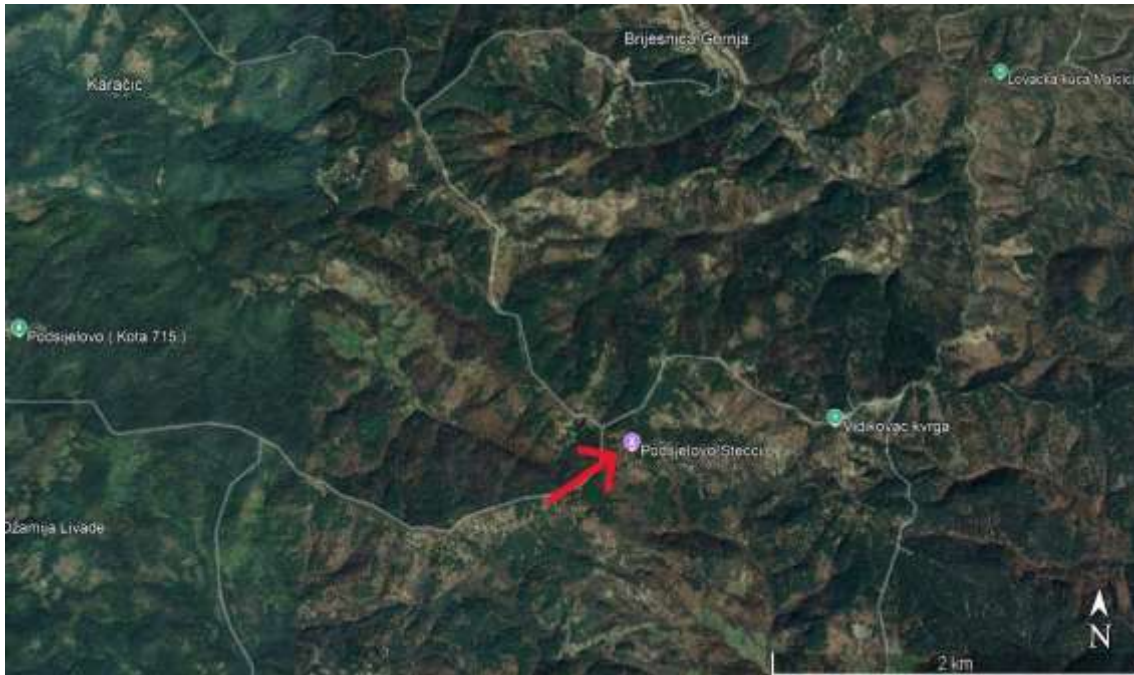
2.1.3.21 *PODSJELOVO, Gornja Brijesnica, Lukavac*

Srednjovjekovna nekropola. „Na nekropoli se nalazi 38 stećaka orijentisanih istok-zapad. Stećci su većinom utonuli u zemlju, ali nekropola je u relativno dobrom stanju. Od pomenutih 38 stećaka 7 je sljemenjaka, 16 ploča, 3 sanduka, te 9 amorfnih stećaka, i 3 kamena vijenca.“¹⁶
Kasni srednji vijek. **Error! Bookmark not defined.**

Slika 18 – Stećci na Potsjelovu¹⁶

Što se tiče same lokacije, ona se nalazi na tromeđi opština Lukavac, Banovići i Zavidovići, tako da je nejasno u čijem sastavu je sama lokacija. Planinska greda Podsjelovo je inače prirodna vododijelnica, preko ovog visa je išao tzv. „Put soli“.¹⁶

Slika 19 – Lokacija nekropole na Potsjelovu

2.1.3.22 *MRAMORJE, Karačić, Zavidovići*

Srednjovjekovna nekropola i ostaci srednjovjekovne crkve. Sačuvano 15 stećaka u obliku sanduka i sarkofaga. Vidljivi tragovi kasnih temelja crkvene građevine.¹⁰

2.1.3.23 *JOŠAVAC, Bočinja Donja, Maglaj*

Srednjovjekovna nekropola. Sačuvan 1 stećak u obliku sanduka, ukrašen tordiranom trakom. Kasni srednji vijek.¹⁰

2.1.3.24 *BAVKA, Bočinja Gornja, Maglaj*

Srednjovjekovna nekropola. Sačuvana 2 stećka, ostali uništeni. Otkrivena su 1973. i razorena 3 groba, a grobni prilozni nestali. Kasni srednji vijek.¹⁰

2.1.3.25 *KUŽNO GREBLJE NA ČELARU, Bočinja Gornja, Maglaj*

Srednjovjekovna nekropola. Lokalitet je na prostranom platou istaknutog brijega uz seosko groblje, sačuvano oko 10 stećaka u obliku ploča, sanduka i sarkofaga. Kasni srednji vijek.¹⁰

2.1.3.26 *POREZ, Bočinja Gornja, Maglaj*

Srednjovjekovna nekropola. Na zaravnjenom proplanku, na dugačkoj kosi, sačuvano 8 stećaka u obliku sanduka i amorfno kamenja. Na centralnom dijelu proplanka je oniža humka, u kojoj su otkriveni grobovi. Kasni srednji vijek.¹⁰

2.1.3.27 *KRČEVINE, Bakotić, Maglaj*

Srednjovjekovna nekropola. Sačuvano 12 stećaka u obliku sanduka i sarkofaga. Kasni srednji vijek.¹⁰

2.1.3.28 *CRKVINA, Krsno Polje, Maglaj*

Srednjovjekovno groblje. Sačuvana 4 stećka u obliku sanduka i sarkofaga, orijentisani Z - I; oštećeni. Kasni srednji vijek.¹⁰ O ovom lokalitetu postoji predanje da je na njemu bila crkva.²

2.1.3.29 *GRCKO GREBLJE, Rakovac, Maglaj*

Srednjovjekovna nekropola. Sačuvan 1 stećak u obliku sarkofaga, orijentisan Z - I. Ostali uništeni. Kasni srednji vijek.¹⁰

Na lokalitetu Zdjele u Karačiću, koje je već pomenuto kao praistorijski tumulus, nalazi se i nekropola stećaka, što je takođe navedeno u poglavlju 2.1.1.10.

2.2 STARA GROBLJA I CRKVIŠTA

Pored arheološkog nalazišta MRAMORJE u Karačiću (poglavlje 2.1.3.22) gdje je potvrđen pronalazak temelja srednjovjekovne crkve, u ovom poglavlju će biti navedeni lokaliteti i groblja koji, prema istorijskim navodima i svojim nazivima, mogu, takođe, biti lokacije na kojima su nekada bile crkve. Pored njih navedena su i stara groblja kao što su groblje u Krtovi i groblje na Visu u Bakotiću, za koje nema indicija da su na njima bile crkve.

Kada pričamo od starosti grobalja i istraživanju crkvišta, trebamo znati da upotreba kamena za gradnju crkava i nadgrobnih spomenika kod Srba masovno počinje tek u 19. vijeku, izuzetak su manastiri, kao centralni vjerski objekti predviđeni za šire područje. Treba imati na umu da se dolaskom osmanlija polovinom 15. vijeka prekida kontinuitet razvoja srednjovjekovnih južnoslovenskih država, čija su zaostavština u Bosni srednjovjekovne kamene crkve i manastiri, kao i stećci, koje je gradila bogata vlastela. Padom u osmansko ropstvo hrišćansko stanovništvo ostaje bez vlastele, ulogu predvodnika i predstavnika naroda preuzima najčešće sveštenstvo⁵. Tako da se istorijsko pominjanje određenih lokaliteta kao crkvišta može odnositi i na postojanje drvene crkve¹⁷ na tom mjestu.

Praksa gradnje drvenih nadgrobnih spomenika vidljiva je i danas na nedalekom groblju pored manastira Vozućica.

¹⁷ [Српске цркве брвнаре — Википедија](#)

Slika 20 - Tri od najmanje 50 starih drvenih nadgrobnih spomenika na groblju pored pravoslavnog manastira Vozućica kod Vozuće

2.2.1 Groblje u Vasiljevcima i Stuparima

Pravoslavno groblje ispod, već pomenute, praistorijske gradine i srednjovijekovnog utvrđenja „Gradina“ (poglavlje 2.1.1.4). Podijeljeno je na dva dijela, gornji dio je vasiljevaćko groblje poznato kao „Crkvina“², a donje je stuparsko koje je poznato i kao „Spasovište“¹⁶.

O ovom groblju u radu „Manastir Ozren“ (Filipović M.-Mazalić M., 1951.) piše sljedeće: „Pored ostalih, Lukavac prima u sebe s leve strane mali Crkveni Potok, i od ušća tog potoka naglo se širi dolina Lukavca. Sastavci tih potoka predstavljaju kao središte za ćitavo naselje; tu je groblje za Vasiljevce i za Stupare. Vasiljevaćko groblje je među tim potocima, a odmah do njega je i stuparsko, ali je ono na levoj strani Crkvenog Potoka i Lukavca. Groblje je veliko, ali zanemareno. Nadgrobni spomenici, krstovi, visoki i po dva metra, su od pešćara iz Krtove i izgledaju vrlo stari i oni koji su skorašnji. Pošto se natpisi javljaju samo na novijim krstovima, ne može se ništa reći o tome koliko je staro to groblje.

Samo mesto na kom je vasiljevaćko ili „gornje“ groblje zove se Crkvina. Prića se da je tu bila crkva koja se zvala Ljeskovica. Crkveni Potok je prozvan tako što teće pored te crkvine, ali se on zove još i Ljeskovac. Crkvina je pod kosom i groblje je delom u strani, uz kosu koja tu strmo pada u sastavke, a naviše, na kosi, je Gradina.“²

Slika 21 - Vasiljevačko i stuparsko groblje i lijevo, naviješe, praistorijsko naselje i srednovijekovna utvrđenje "Gradina"; 2.1.1.9

2.2.2 Groblje „Barice“ u Krtovi

Ovo pravoslavno groblje je karakteristično po mnoštvu starih nadgrobnih krstova od kamena pješčara koji je vađen i oblikovan upravo na kamenolomu – majdanu u ovom selu. Spomenici od pješčara iz Krtove nalaze se na gotovo svim ozrenskim grobljima. Na mnogim obilježenim spomenicima može se jasno razaznati da su sa početka 19. vijeka. Međutim, s obzirom da se na ovom groblju nalazi prethodno opisani stećak (poglavlje 2.1.3.18), može se pretpostaviti da je groblje daleko starije.

Slika 22 - Groblje Barice u Krtovi

Pošto je područje Ozrena, kao i gotovo čitava Evropa u prošlosti više puta pogođeno epidemijama kuge, mnoga sela imaju i „kužna“ groblja. Pa tako Filipović i Mastilović o ovom groblju pišu sljedeće: „Na jednom grobu u seoskom groblju je dugačak kamen bez ikakva znaka: možda je starinski stećak. Selo ima i „kužno groblje“.²

Groblje u Krtovi, kao i vasiljevačko i stuparsko, ističe se velikim brojem kamenih spomenika usljed blizine pomenutog majdana u Krtovi.

Međutim, još jedan izuzetno važan objekat na Ozrenu je izgrađen upravo od ovog kamena. Naime, u Krtovi je se do 1878. godine nalazila kula Abaz–bega iz Maglaja. Tu će kulu 1878. godine, nakon uspostavljanja austrougarske uprave otkupiti uprava manastira Ozren i od njenog kamena sagraditi zvonik uz manastirsku crkvu.²

Lokacija te kule ucrtana je na staroj austrougarskoj karti¹⁴.

Slika 23 - Lokacija kule Abaz-bega u Krtovi

2.2.3 Crkvine u Petrovu

O crkvištima ili crkvinama u Petrovu, Filipović i Mazalić pišu sljedeće: „U oba dela ovoga naselja, i u Brđanima i u Lužanima je po jedna crkvina. Brđansko groblje je do mesta koje se zove Crkvina. Groblje je staro, i ništa se ne zna o njegovu postanku. Za crkvu se priča da je potonula i tu je uvek jezero.“ „Druga je crkvina u polju, kod ušća Jadrine u Spreču, a na levoj strani obeju reka. Tu je nesumnjivo bila neka građevina: na njivi Janka Maksimovića na jednom mestu zemljište je uzvišeno za ½-1 m, i to se zove Crkvina.“²

U Petrovu, južno, prema manastiru nalazi se brdo „Gradišnik“. „Priča se da je na Gradišniku bio grad.“²

2.2.4 „Crkvino Brdo“ u Kakmužu

Lokalitet Crkvino Brdo između sela Sočkovac i Kakmuž kao potencijalnu lokaciju stare crkve pominju i sveštenik Mitar Popović⁶, kao i Filipović i Mazalić i kažu o njemu sljedeće: „*Na Crkvenom Brdu ili Crkvinama u Kakmuškim Šumama bila je crkva. Po kazivanju staraca, tu je se do pre sedamdeset godina poznavala zidina*“².

Pre kuge, u Kakmužima je bilo samo jedno groblje, volujačko. Kuga je najpre morila gornji kraj: Alugu i Potočane. Pomrle nisu mogli da nose u seosko groblje, nego su ih sahranjivali bliže, ali izvan sela, i tako je postalo potočansko groblje. Ima i posebnih kužnih grobalja u Volujaku, kod kuće Stanoja Lazića i u bašti Stanoja Majstorovića. Potomci su doskora i na kužnim grobljima palili sveće.“²

Prije par godina lokalitet crkvišta na Crkvinom Brdu obilježen je visokim metalnim krstom.

Slika 24 - Crkvino Brdo između Kakmuža i Sočkovca

2.2.5 Crkvište u Karanovcu

I ovo crkvište pominju i sveštenik Mitar Popović i Filipović i Mazalić, koji o njemu pišu: „*I u Karanovcu je bila crkva: seosko groblje je na mestu Crkvencu. Mitar Popović je zabeležio da je ta crkva bila među Velikom i Malom Prenjom i da ju je razorio Rizvan-beg iz Gračanice. Neke crkvene predmete što ih je tu našao preneo je pop Mitar u crkvu u Boljaniću. On je zabeležio još predanje da su Srbi odatle iselili u Slavoniju. Po narodnom predanju, ova crkva u Karanovcu zvala je se i Mirosavljevac i njeno građenje je u vezi sa građenjem crkve u Krsnom Polju iznad Maglaja: i u tom selu ima mesto Crkvina i kraj nje je novo seosko groblje.*“²

Ovdje pominje veza između gradnje crkve u Karanovcu i Krsnom Polju na lokalitetu Crkvina koje je obrađeno u poglavlju 2.1.3.28.

Sveštenik Mitar Popović o ovom crkvištu još piše: „U razvalinama starodrevne crkve u Karanovcu nađen je stub od časne trapeze. Kao sveštenik sam sam promišljao da tu mora biti i časna trapeza. Jednom putujući radi moje sveštenečke dužnosti u Sočkovac ponesem sobom i gvozdenu šipku i s ovom počnem probadati oklo mjesta, đe se našao stub trapezin. Odjednom potrefim u kamen koji je bio zemljom zasut za jedan pedalj, raskopam zemlju i zbiljam ukaže se lijepa bijela kamena ploča...“¹⁸

2.2.6 Groblje „Crkvina“ u Boljaniću

Boljaničko groblje Crkvina jedno je od najvećih na Ozrenu. Nalazi se na proplanku visoko iznad sela. Međutim ostalo je predanje, koje je potpuno logično, da je groblje nekada bilo na dnu sela i da je to inače slučaj sa starim grobljima, pošto je se znalo da voda niže groblja nije dobra za piće. Spuštanjem stanovništva u nizinu, nakon Prvog i Drugog svjetskog rata, groblja su ostala iznad sela.

Slika 25- Nadgrobni spomenik na Crkvini Janku Teši, rodonačelniku Jankovića u Boljaniću, 1841.

Jedan od najstarijih spomenika čiji se natpis može iščitati je spomenik Janku Teši (sinu Teše). Taj Janko je rodonačelnik boljaničkih Jankovića.¹⁹ Svega nekoliko metara pored, nalazi se grob i spomenik popa Sofronije Popovića – Gligorića, sina Tovila iz Rakovca²⁰, koji je oženio Jankovu sestru Gopu i nastanio se u Boljaniću¹⁹. Pop Sofronija je rodonačelnik boljaničke sveštenečke porodice Popovića – Sofrenića. Mitar Popović, sveštenik iz Boljanića, čije navode koristim u ovom radu je njegov sin, kao i Petar Popović, takođe sveštenik.

¹⁸ Popović M., Jedan stari običaj i srpske starine; Istočnik X, Sarajevo 1896.

¹⁹ Janković V., Monografija Boljanića, Narodna biblioteka Petrovo, Petrovo, 2008.

²⁰ Filipović S.M., Stari srpski zapisi i natpisi iz severoistočne Bosne, Spomenik SAN, XCIX, Beograd 1950.

+ +
 АВТУСН
 МІА МЕС
 ЄЦА ДЕНЪ 29
 ПРЭСЕЛНКО ППЕШАЪ
 РА БА БОЖЕТА

АВТУСЬ
 МІА МЕС
 ЄЦА ДЕНЪ 29
 ПРЭСЛ[И СЕ] ЯНКО ППЕШАЪ
 РА БА БОЖ[И]ЕТА.

Августина месеца дан 29.
 пресели се (у великом) Јанко
 Ппеша (или: Ппешитъ)
 слуге Божијета.

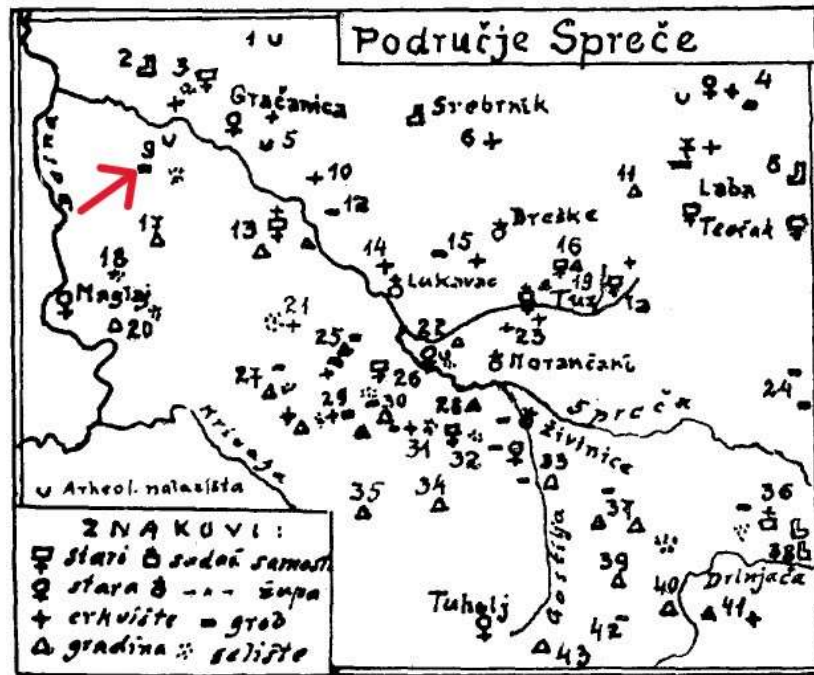
Slika 26 – Epitaf na spomeniku je iščitao Goran Komar, srpski ljekar, istoičar i publicista iz Herceg Novog

Slika 27 – Nadgrobni spomenik Popu Sofroniji na boljaničkom groblju Crkvina

Alojzije Benković u radu „Tuzlansko područje negda i sada“ ovo groblje stavlja na mapu starina kao crkvište i staro groblje.²¹

²¹ Benković A., Tuzlansko područje negda i sada s posebnim osvrtom na vjerske prilike; Županja-Đakovo, 1971.

Slika 28 - Arheološka karta područja Spreče²¹

Pored Crkvine, Sveštenik Mitar Popović pominje i lokalitet Spasovište, ispod brda Gostilj kao potencijalno crkvište⁶. Filipović navodi da je sve do 1911. godine za Spasovdan išla litija od crkve u Boljaniću do Spasovišta.¹ Lokalitet crkvišta na Spasovištu je prije par godina obilježen drvenim krstom.

Slika 29 - Postavljanje krsta na Spasovištu

2.2.7 Groblje na Visu u Bakotiću

U selu Bakotić, na zapadnoj strani Ozrena, iznad desne obale rijeke Bosne, na brdu Vis, nalazi se staro katoličko groblje.

O ovom groblju Filipović piše: „Antolovići imaju svoje staro groblje na Visu i tvrde da je to groblje, kao i brankovićsko groblje na levoj strani Bosne, najstarije u ovom kraju. Na groblju na Visu drže „ljetnu misu“ o sv. Anti, i to radi zaveta: zemlje su im „zavjetne“ od vremena.“¹

Slika 30 - Spomenici na katoličkom groblju na Visu, Bakotić

2.3 MANASTIR, STARE CRKVE I ŠKOLE

2.3.1 Manastir Ozren

Manastir Ozren predstavlja duhovni centar i stjecište ozrenskih Srba. Pored ovog manastira u relativnoj blizini nalaze se još dva manastira iz približno istog perioda: manastir Vozućica i manastir Udrim ili Gostović. Upravo je položaj ova tri manastira izdiferencirao granice Ozrena u etnološkom pogledu. Granice Ozrena se poklapaju sa prostorom koji naseljavaju Ozrenici – srpsko stanovništvo kome je manastir Ozren duhovni centar.

Hram je posvećen Svetom ocu Nikolaju, arhiepiskopu Mirlikijskom. Manastir je smješten u Kaluđerici, mjestu na planini Ozren, po kojoj je i dobio ime. Do njega se stiže asfaltnim putem dužine 7 kilometara od Petrova.²²

Prema narodnom predanju manastir je zadužbina kralja Dragutina koji je vladao ovim krajevima krajem 13. i početkom 14. vijeka. Vuk Karadžić je zapisao narodnu pjesmu u kojoj najmlađi sin Nemanjin – Sveti Sava ne pominje samo Hilandar, Dečane, Studenicu i Đurđeve Stupove već kaže:

„I Papraču blizu Borogova,
I Vozuću kraj vode Krivaje,
Ozren crkvu nasred Bosne slavne...“

²² :: [Eparhija Zvorničko-tuzlanska](#) ::

Prvi pisani pomen o manastiru imamo u samom hramu u natpisu iznad ulaznih vrata iz 1587. godine, u kojem piše da je pop Jakov patosao crkvu. Pretpostavlja se da je gradnja postojećeg hrama počela nekoliko godina ranije na temeljima prvobitne crkve iz vremena kralja Dragutina. Pomenuti pop Jakov se zamonašio i svoju crkvu je pretvorio u manastir. Za vrijeme igumana Jakova živopisana je crkva 1605/06. godine. Živopisao ju je slikar pop Strahinja. O tome je svjedočanstvo ostavio sam freskopisac potpisavši se na nekoliko mjesta u hramu. Tokom konzervacije ovog životopisa 2012. godine tim na čelu sa rukovodiocem konzervatorsko restauratorskih radova u unutrašnjosti hrama i na zidnom slikarstvu mr Milicom Kotur pronašao je ostatke još starijeg živopisa ispod živopisa koji je uradio pop Strahinja, a što potvrđuje još stariju istoriju manastira.²²

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine, na sjednici održanoj od 4. do 8. marta 2003. godine, proglasila je Građevinsku cjelinu - Manastir Ozren sa freskama - nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine.²³ Čime je crkva manastira Ozren jedini objekat na teritoriji Ozrena pod zaštitom države. Nastojatelj manastira je arhimandrit Gavriilo (Stevanović).

Slika 31 - Manastir Svetog Nikole na Ozrenu

2.3.2 Todorovića crkva

Hram Silaska Svetog Duha na apostole u Donjem Rakovcu.

Jednobrodni hram je dimenzija 12x6 metara. Temelj hrama postavljen je 04. aprila 1890. godine. Hram je osveštao mitropolit dabrobosanski Georgije Nikolajević na praznik Silaska Svetog Duha na apostole, 09. juna 1891. godine. Zemljište na kojem je hram sagrađen darovala su trojica braće: Pejo, Nedeljko i Kojo Todorović. Oni su ktitori hrama.

Hram je prvi put obnovljen 1912. godine. Tada je prepokriven. U Prvom svjetskom ratu Austrougari su sa starog drvenog zvonika odnijeli zvono teško 120 kg. Novi zvonik dozidan je 1939. godine i na njega je postavljeno novo zvono, teško 150 kg. Prilikom izvođenja radova na zvoniku obnovljen je i hram.²²

²³ [Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika u Bosni i Hercegovini](#)

Slika 32 - Todorovića crkva u D. Rakovcu

2.3.3 Crkva u Boljaniću

Hram Silaska Svetog Duha na apostole u Boljaniću

Hram je dimenzija 26x14 metara. Gradnja hrama počela je 1897. godine. Hram je osveštao 21. septembra 1905. godine mitropolit zvorničko-tuzlanski Grigorije Živković. Ikonostas od borovog drveta donesen je iz manastira Ozrena. Ikone na ikonostasu živopisao je Nikola Dimšić iz Novog Sada 1895. godine.²²

Slika 33 - Crkva u Boljaniću

2.3.4 Stare škole u Porječini i Boljaniću

Kada pričamo o školstvu na Ozrenu, ono se počinje razvijati pri manastiru najvjerojatnije i ranije, ali zbog nedostatka arhivskog materijala koji je nestao zbog čestog stradanja manastira, prve podatke imamo tek u 18. vijeku. Pa tako Kašić u radu „Manastir Svetog Nikole – Ozren piše kako je okolno sveštenstvo sa narodom 1856. obnavljalo „drevne manastirske prostorije“, podignute 1775. gdje se navodi u prizemlju školska dvorana i učiteljev stan.**Error! Bookmark not defined.**

Prvi učitelj, čije ime znamo, bio je Danilo Blagojević. Kao ozrenski učitelj pominje se 1856, 1857. i 1858. godine.**Error! Bookmark not defined.**

U Boljaniću je, prije izgradnje sadašnje crkve i škole, radila Srpska osnovna škola¹⁹. Na sadašnjem mjestu crkve bila je drvena kapela²⁴ i škola u kojoj su učitelji bili Luka Todorović (1882.) i Nikola Gajić (1888/89.).¹⁹

Slika 34 - Škola i drvena kapela na mjestu današnje crkve u Boljaniću¹⁴

Na prostoru Ozrena, dana 04. septembra 1894. godine, otvorena je prva Narodna osnovna škola u Porječini. Područje ove škole zahvatalo je: Porječinu, Krtovu, Miričinu, Bosansko Petrovo Selo i Kakmuž. Njen prvi učitelj je bio Vladimir Vojinović.²⁵

²⁴ Prijegled protoprezviterata, parohija sa brojem sela, kuća i duša, srpsko-pravoslavnog sveštenstva i opisom crkvi u Dabro-bosanskoj dijecezi u godini 1887. – Prilog „Dabro – Bosanskom Istočniku“, AEM Konzistorija, Sarajevo, 1887.

²⁵ 100 godina škole u Boljaniću /monografija/ grupa autora, Osnovna škola Petar Petrović Njegoš Boljanić, Dobož, 1999.

Slika 35 - Osnovna škola u Porječini, puštena u rad 1894. godine²⁵

Prvu školsku zgradu sa dvije učionice i dva stana za učitelje u Boljaniću je izgradila austrougarska vlast 1895. na zemljištu koje su darovali braća sveštenici Mitar i Petar Popović (Sofrenić). Škola je počela sa radom 1896. godine.²⁵ Pomenuta braća iz sveštenečke porodice Popović (Sofrenić), kasnije će darivati i zemljište za izgradnju crkve (sagrađena 1905.), kao i Sokolskog doma (sagrađen 1938.)

Slika 36 - Osnovna škola u Boljaniću, sagrađena 1895. godine

Prve ozrenske škole iznjedrile su nekoliko akademaca sa ozrena koji će završiti fakultete u Beču prije 1900. godine.²⁵

4. KULTURNO-ISTORIJSKO NEMATERIJALNO NASLIJEĐE

3.1 STANOVNIŠTVO OZRENA

O stanovništvu Ozrena postoji jako malo stručnih studija. Jedini rad koji opisuje etnologiju Ozrena je djelo Milenka S. Filipovića „Ozrenjaci ili Maglajci“. Autor u samom djelu kaže da je njegova studija prva takva i da ona predstavlja početnu studiju koju u budućnosti treba nadograđivati. Međutim, možemo konstatovati da proučavanje etnologije kao i arheologije ovog prostora u posljednjih 60 godina nije na zavidnom nivou.

Filipović u navedenom radu o stanovništvu Ozrena kaže sljedeće: „*Stanovništvo ovoga kraja je srpsko (pravoslavno) i muslimansko; ne uzimajući u obzir sasvim malobrojne službeničke porodice, Hrvata (katolika) ima samo na Visu u Bakotićima, i to svega 5 porodica. Muslimani su poglavito u selima kraj rijeke Bosne, a ima ih nešto u Suhom Polju pored Spreče. Najveća njihova grupa je u samom gradu Maglaju, a i sela sa muslimanskim stanovništvom su su većinom u blizini Maglaja. Na desnoj strani Spreče nastaje veći pojas muslimanskih naselja. Maglajski muslimani u selima u podgorini Ozrena čine jednu etničku grupu sa muslimanima na levoj strani reke Bosne, a cela ta grupa jedva da se i u čemu po etničkim osobinama, sem po jeziku, razlikuje od muslimana u susjednim krajevima. Sličan je položaj i Hrvata (katolika) na Visu: oni su po svemu danas ogranak od veće grupe na levoj strani Bosne. Sasvim je drukčiji etnički položaj ozrenskih Srba. Srbi su u velikoj većini. U čitavoj grupi naselja oko manastira Ozrena, unutra u planini, je čisto srpsko stanovništvo. Oni su se tu skupili oko manastira, koji je iz 16 veka, i tu se držali tako zbijeni zbog manastira, ali su opet i oni svojom masom uticali da se manastir održava. Srpsko stanovništvo čitavog predela je istih etničkih osobina, a sličnih osobina su i stanovnici još nekoliko sela južno od Krivaje, oko Vozuće i Gostovića, nekadašnjih manastira. Ti Srbi predstavljaju, dakle, posebnu etničku grupu, različitu od susjednih. Ta srpska grupa ima i svoje naročito ime: Ozrenjaci, Ozrenci (Ozrenjci) ili Maglajci. Ime su dobili po predelu odnosno po nekadašnjem upravnom središtu, ali taj naziv ima i etnološkog značenja, jer se Ozrenjaci razlikuju od susjednih Srba od kojih ih deli samo reka Bosna ili reka Spreča.*“¹

„*Veoma se razlikuju ozrenski Srbi od Srba na levoj strani Bosne kao i od onih na desnoj strani Spreče. U sastavu srpske pravoslavne parohije maglajske ima sela s obe strane Bosne i crkvi u Maglaju dolaze i jedni i drugi, ali kod crkve zasebno igraju kolo Ozrenci, a zasebno Ošvani, kako ih obično zovu po glavnom selu Ošvama. Drukčija su im kola, drukčije melodije, drukčije nošnje. Na severu od Ozrena, preko Spreče, su Srbi Trebavci, po planini Trebavi i njenoj podgorini. Za Srbe u selima oko Krivaje nisam imao prilike da čujem kako ih zovu Ozrenjaci. Oni su vrlo slični Ozrenjacima, ali se ipak i po nošnji mogu raspoznati: u njihovih žena su pregače duže i rađene više „bijelim načinom“ (ističe se bijela boja), a muškarci leti nose „pelengaće“ od belog platna, a zimi čakšire. Ozrenjaci ili Maglajci su, u odnosu prema susjednim grupama, endogamni, i to naročito u odnosu prema stanovništvu nižih predela na severu: devojke iz tih krajeva ne bi se nipošto udale u brdo, a iz brda poneka se uda u polje.*“¹

Što se tiče porijekla srpskog stanovništva na Ozrenu, može se reći da se u najvećem dijelu radi o stanovništvu doseljenom iz Crne Gore, Hercegovine i Srbije tokom migracija u 18. vijeku.¹ Jedan dio stanovništva na zapadu Ozrena vuče porijeklo sa šireg područja Teslića, Bugojna i Kupresa.¹ Česte epidemije kuge tokom 18. vijeka gotovo u potpunosti su dovele do izmjene sastava stanovništva na Ozrenu.

„*Osobitost je u kućama Ozrenjaka da tavan iznad sobe nije otvoren prema „kući“, nad kojom nema tavana, nego je tavan s te strane zagrađen daskama. Ta pregrada se zove „začeljak*

tavana". U njoj su i vrata od dasaka, kroz koja se ulazi na tavan. Objašnjavaju da je tavan zagrađen radi toga da meso ili kukuruz, kad se tamo suše, ne čade. Po tome što ima taj "začeljak", kuća ozrenskih Srba razlikuje se od dosada poznatih kuća dinarskog tipa.¹

Slika 37 - Kuća u vlasništvu Obrada Neškovića, procjenjuje se da je stara više od 250 godina, Konopljišta

Filipović još opisuje ozrensku nošnju, pjevanje, kolo, običaje i vjerovanja. Na osnovu detaljne naučne analize, on ozrensko srpsko stanovništvo određuje kao posebnu etničku grupu među bosanskim srbima.¹

Slika 38 - Ozrenska narodna nošnja

„Nekada je po ozrenskim selima bilo mnogo gusala i gajdi. Gusala ima i danas, ali gajdi više nema: nestalo ih je početkom 20 veka. Uz gajde su osobito svirali pastiri, da bi se od njih plašili vukovi. Zatim, uz gajde bi se veselili u jesen, prilikom ljuštenja kukuruza. Gusle izrađuju pojedinci koji su tome vešti. Ja sam viđao gusle samo s jednom strunom, a slušao sam da ih je bilo i sa dve strune. Upotrebljavaju i tambure, i to “tamburicu”, manju, i “šargiju”, veću. Tamburice prave i sami, a kupuju ih i gotove u gračanici; šargije se dobavljaju iz Puračića, gde se izrađuju (1950 god. cena im 800 dinara). Sem tih instrumenata upotrebljavaju se i “dvojnice”“.¹

Jedan od glavnih zajedničkih običaja za sve Ozrence je hodočašće manastiru Svetog Nikole uoči pravoslavnog praznika Velike Gospojine, koji se praznuje 28. avgusta. Ovaj jako stari običaj održao se sve do danas.

3.2 BRANJE TRAVE IVE NA OZRENU

Pored brojnih običaja ozrenskog naroda, jedan od njih je među najautentičnijim, to je običaj branja trave ive, upravo ta posebnost i viševijekovna praksa bili su glavni argumenti za uvrštavanje ovog običaja na UNESCO-ovu listu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva.²⁶

Vijekovima su Ozreni, najčešće žene i djevojke izlazile na ozrenske vrhove u potrazi za travom ivom (lat. *Teucrium montanum*). Najposjećeniji vrh je Gostilj u Boljaniću, koji je danas simbol ovog običaja. Ozreni vjeruju da je trava iva najljekovitija kada je ubrana na dan Usjekovanja glave Jovana Krstitelja, koji se po pravoslavnom (julijanskom) kalendaru obilježava na dan 11. septembar.

Slika 39 - Branje trave ive na Ozrenu²⁷

²⁶ [Picking of iva grass on Ozren mountain - intangible heritage - Culture Sector - UNESCO](#)

²⁷ [Берба ива траве на планини Озрен — Википедија](#)

Trava iva je inače jako ljekovita biljka koja raste na kamenitim oskudnim podlogama na nadmorskoj visini od 500 do 1000. Upravo ozrenski vrh Gostilj, čija je nadmorska visina 773 metra, predstavlja idealno stanište ovoj bilci. Trava iva se najčešće konzumira pravljenjem čaja ili se dodaje u rakiju prepečenicu. Konzumiraju je i bolesni i zdravi, preventivno. Na Ozrenu postoji izreka o ljekovitosti ove biljke, a koja glasi: „trava iva od mrtva pravi živa“.

Element je uvršten 2011. godine u Službenu listu nematerijalne kulturne baštine (NKB) Republike Srpske i Bosne i Hercegovine. Proces nominovanja za Branje trave ive na Ozrenu počeo je 2011 godine. Inicijativu za zaštitu branja trave ive pokrenuli su u Sokolskom društvu iz Boljanića. To je podržao, a potom i kandidovao za Reprezentativnu listu nematerijalnog kulturnog nasljeđa čovječanstva, u 2015. godine JU Muzej u Doboju i resorno ministarstvo (Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske).²⁸ Od strane Komisije za saradnju Bosne i Hercegovine s UNESKOM ovaj element NKN je kandidovan ispred Bosne i Hercegovine za upis na Reprezentativnu listu nematerijalnog kulturnog nasljeđa čovječanstva 31.03.2016. godine.

Branje trave ive na Ozrenu je 28.11.2018. godine upisano na UNESCO-ov Reprezentativni spisak nematerijalne kulturne baštine čovečanstva na 13. zasjedanju Međuvladinog komiteta za očuvanje nematerijalnog kulturnog nasljeđa održanog na Mauricijusu²⁸, kao treći element nematerijalne kulturne baštine čovečanstva iz Bosne i Hercegovine, ranije su na tu listu upisani Zmijanjski vez i Konjičko drvorezbarstvo.

Nakon što je običaj uvršten na UNESCO-ovu listu, područje ozrenskog vrha Gostilj sa površinom od 131,97 ha, proglašen je krajem 2021. godine zaštićenim staništem.²⁹ Ova mjera je značajna kako u cilju očuvanja najvećeg staništa trave ive na Ozrenu, tako i u zaštiti cjelokupnog vrijednog ekosistema vrha Gostilj. Ovo je bio i posticaj za podnošenje inicijative za zaštitu dijela Ozrena na nivou nacionalnog parka, kako je i predviđeno Prostornim planom Republike Srpske do 2025. i pokretanje projekta istraživanja biodiverziteta Ozrena.

Slika 40 – Manifestacija - Branje trave ive na Ozrenu²⁶

²⁸ [25 godina članstva BiH u UNESCO-u /publikacija/ Sarajevo, 2018.](#)

²⁹ [Odluka Gostilj.pdf](#)

Od 1999. godine na Gostilju se svake godine 11. septembra održava manifestacija Branje trave ive na Ozrenu u kojoj učestvuju ozrenske osnovne škole, kulturno-umjetnička društva i mnogi posjetioci sa Ozrena i okoline. Proces zaštite ovog jedinstvenog običaja i staništa ove ljekovite biljke prerastao je u zaštitu ozrenskog nematerijalnog kulturnog nasljeđa – očuvanje i promociju ozrenske narodne nošnje, ozrenske izvorne pjesme i tradicionalnih igara (ozrenskog kola).

Najveći doprinos kako uvrštavanju ovog običaja na UNESCO-ovu reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva, tako i proglašenju ovog područja prirode zaštićenim dalo je Sokolsko društvo iz Boljanića i JU Regionalni muzej Doboj sa direktorom i višim kustosom, etnologom Nebojšom Dragojlovićem.

5. ZAKLJUČAK

Predstavljeni pregled kulturno-istorijskog naslijeđa Ozrena sačinjen je kao jedan od priloga interdisciplinarnoj Studiji o proglašenju zaštićenog područja prirode na ovom prostoru. On je ustvari sažet pregled najvažnijih elemenata kulturno-istorijskog naslijeđa, o kojima bi se pojedinačno trebalo pristupiti daleko detaljnije.

U radu je naglašeno da se za detaljne naučne studije iz ove oblasti izdvajaju gotovo beznačajna sredstva od strane države dugi niz godina. To se može i primjetiti po značajnim arheološkim otkrićima koja su najčešće posljedica slučajnosti - poljoprivrednih ili drugih zemljanih radova. Usljed nepostojanja sistematskog pristupa arheologiji na ovom prostoru, aktivnosti vezane za značajna nalazišta sprovode najčešće laici volonteri, tragači za blagom ili neka druga nestručna lica koja namjerno ili nenamjerno često nanose štetu ovim materijalnim dokazima postojanja kulture i života na ovom području.

Za početak, bilo bi potrebno navedene lokacije obići, utvrditi činjenično stanje i pristupiti njihovoj stručnoj obradi.

Pored materijalne kulturne baštine ovog područja u radu je dat poseban akcenat na izraženu autentičnost ozrenskog srpskog stanovništva, što ga čini, kako navodi Filipović „posebnom etničkom grupom“ u odnosu na druge Srbe u Bosni i Hercegovini. Ova činjenica Ozrenu kao teritorijalnoj cjelini unutar Republike Srpske i Bosne i Hercegovine daje neprocjenjiv značaj.

Sve ovo navedeno bi trebalo uzeti sa posebnom pažnjom u obzir prilikom projektovanja budućeg razvoja ovog kraja.

Milenko S. Filipović je krajem 30-ih godina prošlog vijeka, kada je obilazio ozrensko područje zapisao: „*Prekobosanci i Trebavci smatraju Ozrenjake primitivnijim i sirovijim od sebe i može se kod njih čuti da ponekom kažu: “Što si zavro ko Ozrenjak?”¹*“. I nakon gotovo 100 godina ovo se nije promijenilo, međutim, ako se uzme obrazovanje koje su Ozrenci prihvatili i prepoznali, prije gotovo 150 godina, što nije slučaj sa drugim krajevima, teško je zaključiti da je riječ o zaostalosti. Prije da je riječ o istrajnosti i posebnoj privrženosti i brizi o svom kraju, koju Ozrenci pokazuju i danas.

6. LITERATURA

- [1] Filipović S.M., Ozrenjaci ili Maglajci - etnološki prikaz, Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo, 1952.
- [2] Filipović M.-Mazalić M., Manastir Ozren, Spomenik SAN, CI, Beograd 1951.
- [3] Kašić D., Manastir Sv. Nikole – Ozren, Eparhijski upravni odbor u Tuzli, Beograd, 1982.
- [4] Handžić A., Opširni popis bosanskog sandžaka iz 1604. godine, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2000.
- [5] Bošnjak S., Zemljopis i poviestnica Bosne, Zagreb, 1851.
- [6] Popović M., Nekoliko starina u gračanickom kotaru, Bosansko-hercegovački istočnik, Sarajevo 1895.
- [7] Bešlagić Š., Stećci – kultura i umjetnost, IRO "Veselin Masleša", Sarajevo, 1982.
- [8] Janković Đ., Srpske gromile, Sveslovenski savez i NIP „Književna reč“, Beograd, 1998.
- [10] Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, tom II. Sarajevo: Zemaljski muzej, 1988.
- [11] Jašarević A., Lipac – nalazi iz grobova finalnog bronzanog doba sjeverne Bosne Godisnjak.CBI.ANUBiH.51-164, Sarajevo, 2023.
- [12] Jovanović R., Dve preistoriske ostave iz severoistočne Bosne. Članci i građa za istoriju istočne Bosne, Broj 2., Tuzla: Zavičajni muzej u Tuzli, 1958.
- [13] Kosorić M., Praistorijska naselja na području Spreče, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Tuzla 1980.
- [15] Edin Šaković, Stećci u okolini Gračanice, Gračanički glasnik, 12/VI, Gračanica, 2001.
- [16] Šutić M., Srednjovjekovni spomenici na prostoru donjeg toka rijeke Spreče, Sarajevo, 2022.
- [18] Popović M., Jedan stari običaj i srpske starine; Istočnik X, Sarajevo 1896.
- [19] Janković V., Monografija Boljanića, Narodna biblioteka Petrovo, Petrovo, 2008.
- [20] Filipović S.M., Stari srpski zapisi i natpisi iz severoistočne Bosne, Spomenik SAN, XCIX, Beograd 1950.
- [21] Benković A., Tuzlansko područje negda i sada s posebnim osvrtom na vjerske prilike; Županja-Đakovo, 1971.
- [24] Prijegled protoprezviterata, parohija sa brojem sela, kuća i duša, srpsko-pravoslavnog sveštenstva i opisom crkvi u Dabro-bosanskoj dijecezi u godini 1887. – Prilog „Dabro – Bosanskom Istočniku“, AEM Konzistorija, Sarajevo, 1887.
- [25] 100 godina škole u Boljaniću /monografija/ grupa autora, Osnovna škola Petar Petrović Njegoš Boljanić, Doboj, 1999.

LINKOVI

- [9] [Praistorijsko naselje na Ozrenu staro 3.000 godina | BiH | Al Jazeera](#)
- [14] [Arcanum Maps - The Historical Map Portal](#), Habsburg Empire (1869-1887) – Third Military Survey (1:25000)
- [17] [Српске цркве брвнаре — Википедија](#)
- [22] [:: Епархија Зворничко-тузланска ::](#)
- [23] [Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika u Bosni i Hercegovini](#)
- [26] [Picking of iva grass on Ozren mountain - intangible heritage - Culture Sector - UNESCO](#)
- [27] [Берба ива траве на планини Озрен — Википедија](#)
- [28] [25 godina članstva BiH u UNESCO-u /publikacija/ Sarajevo, 2018.](#)
- [29] [Odluka_Gostilj.pdf](#)